

Csepeli György–Örkény Antal–Székelyi Mária– Csere Gábor: Jelentés a Tündérkertből

Romániai magyarok és románok nemzeti
identitásmentái Erdélyben

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:
Csepeli György–Örkény Antal–Székelyi Mária–Csere Gábor (1998): „Jelentés a Tündérkertből. Romániai magyarok és románok nemzeti identitásmentái Erdélyben.”
in: *Társadalmi riport 1998*, Kolosi Tamás, Tóth István György,
Vukovich György (szerk.).
Budapest: TÁRKI, Pp. 527–548.

Jelentés a Tündérkertből

Romániai magyarok és románok nemzeti identitásmentái Erdélyben

Csepeli György–Örkény Antal–Székelyi Mária–Csere Gábor

Évek óta tartó szívós előkészületek után az ELTE–UNESCO Kisebbségsszociológiai Tanszéke és a Babes–Bolyai Tudományegyetem Szociológiai Tanszéke reprezentatív kérdőíves felmérést végzett Erdély lakossága körében. Az ötletet a művelődési és közoktatási miniszter, Magyar Bálint adta, aki 1995-ben, még miniszteri megbízatása előtt, egy marosvásárhelyi látogatása alkalmával vetette fel egy összehasonlító, románokat és magyarokat egyaránt érintő szociológiai vizsgálat szükségességét az RMDSZ vezetésének. Az ötletet tett követte, és a vizsgálat végül is az egész Kárpát-medencére kiterjedt.¹ A vizsgálatba bekapcsolódott a Márai Sándor Alapítvány, amely 1993-ban Huncsik Péter vezetésével Szlovákiában végzett hasonló vizsgálatot. A kibővített kutatási koncepció elnyerte a brüsszeli PHARE-központ támogatását is. A koncepció szerves részét alkotja a közép-kelet-európai etnikai-nemzeti konfliktusok kezelésére alkalmas szakemberek továbbképzése.

Az erdélyi adatfelvételre 1996 végén került sor.² A mai terület a történeti Erdélyhez képest jóval nagyobb, hiszen magában foglalja a Partiumot és a Bánátnak a Román Köztársasághoz csatolt részét is.

A vizsgálatot a magyarországi Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásával végeztük el.

A mintavétel során magyar és román nemzetiségűeket egyaránt megkérdeztünk. Az 1090 fős magyar mintát magyar nyelvű, a 716 fős román mintát pedig román nyelvű kérdőívvel és kérdőbiztosokkal kérdeztük le.

A kérdőív kialakítását megelőzően 1996-ban 80 mélyinterjút készítettünk Magyarországon és a szomszédos államokban. A kérdőívet a mélyinterjúk szövegelemzése alapján, valamint a nemzeti

¹ A kutatási koncepció kialakításában, a kérdőív véglegesítésében a kolozsvári Babes–Bolyai Tudományegyetem Szociológiai Tanszékéről részt vett Magyar Nándor László, Marius Lazar, Horváth István, Veres Valér. A Márai Sándor Alapítvány részéről Huncsik Péter és Bordás Sándor vettek részt az előkészületekben. A budapesti ELTE–UNESCO Kisebbségsszociológiai Tanszék részt vevő munkatársa a szerzőkön kívül Kovács András volt. Segítségükért, hasznos forrásaikért ezúton mondunk köszönetet.

² Bibó, I.: A közép-európai kis nemzetek nyomorúsága. In: Bibó István válogatott tanulmányok, *Magvető*, Budapest. 1986.

identitás szerkezetét vizsgáló korábbi hazai és nemzetközi használatra szerkesztett kérdőívekre vonatkozó tapasztalataink figyelembevételével alakítottuk ki. A kérdőív összesen 126 kérdést tartalmazott.

A kutatás során a megkérdezetteket kérdezőbiztosok keresték fel. A kérdés legalább egy órát vett igénybe, de sok esetben másfél óráig is elhúzódott.

A kérdőív kérdései négy nagyobb egység szerint tagolódtak.

Az első tartalmi egység kérdéseire kapott válaszok alapján rekonstruálhattuk, hogy milyen félelmek élnek a megkérdezettekben, miként látják Románia európai felzárkózási esélyeit, miben reménykednek.

A második blokkban helyeztük el a nemzeti identitás egyes összetevőire vonatkozó kérdéseket.

A harmadik egység kérdéseivel a nemzeti identitásra épülő politizálás lehetőségeinek perspektíváit kutattuk.

Végül a kérdések negyedik csoportjában azt vizsgáltuk, hogy a megkérdezettek miként élik és ítélik meg a romániai társadalom nemzeti szempontú többségi és kisebbségi viszonyait.

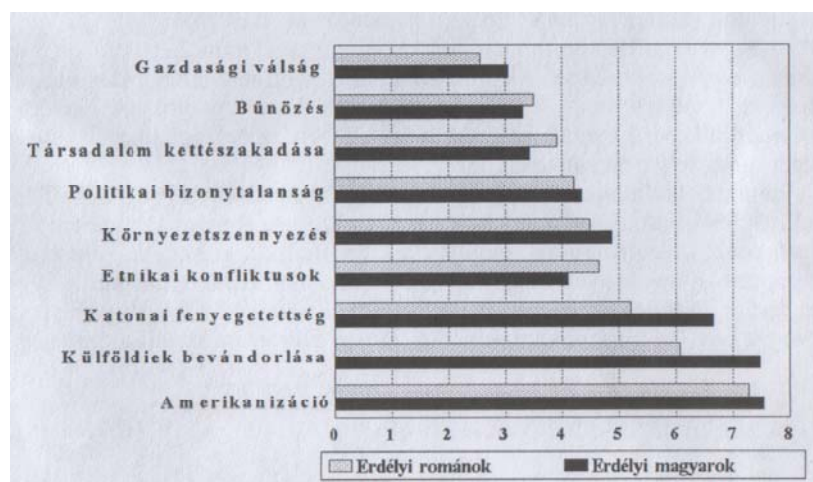
Ebben a beszámolóban elsősorban az első két blokkba eső kérdésekre kapott válaszokkal foglalkozunk.

I. Társadalmi és politikai tudattartalmak

I.1. Félelmek

Kilenc lehetséges félelemkeltő forrást soroltunk fel egy kártyán. A megkérdezettek feladata az volt, hogy az egyes félelemkeltő tényezőket aszerint állítsák rangsorba, hogy milyen mértékben tűnnek aggasztónak a számukra. Az eredmények a posztszocialista társadalmakban szokásos képet mutatják: a megkérdezetteket leginkább a gazdasági válság, a bűnözés, a társadalom szegényekre és gazdagokra való kettészakadása, valamint a politikai bizonytalanság réme aggasztja. (A félelemkeltés átlagos rangsorolását illusztrálja az 1. ábra)

1. ábra Félelemkeltő tényezők átlagos rangsorolása (1–9.) a magyarok és a románok körében (1 – leginkább tart tőle, 9 – legkevésbé tart tőle)

Mindkét nemzeti csoportban messze lemaradnak a fentiekhez képest a posztmodern társadalmakat gyötrő gondok: a külföldiek bevándorlása, a környezetszennyeződés, valamint a kulturális élet amerikanizációja. A magyarok körében az etnikai-nemzeti konfliktusokat a félelemkeltő tényezők rangsorában átlagosan a negyedik helyen találjuk. A románok ezzel szemben e tényezőt hátrébb sorolják: a hatodik helyen látjuk viszont.

Ez arra utal, hogy a románokban a magyarokhoz képest kevésbé él az etnikai-nemzeti konfliktusok által táplált veszélytudat. Biztató, hogy sem a románok, sem a magyarok nem tartanak attól, hogy Romániát bárhonnai is katonai támadás érhetné.

I.2. Anómia

A posztszocialista társadalmi átalakulás legitimitásának hiányát mutatják a törvényességre, a jogrendre, a társadalmi egyenlőtlenségekre vonatkozó attitűdöket kutató kérdésekre adott válaszok. Románok és magyarok láthatóan azonos (negatív) irányban mozognak, amikor a posztszocialista társadalmi változások megítélésére kerül sor.

A magyar válaszadók 89%-a egyetértett azzal az állítással, mely szerint „minden törvény mellett van egy kiskapu”. A román válaszadók körében ennek az állításnak az elfogadása kisebb arányú, de még mindig többségi (57%-os) elfogadást eredményezett.

A magyarok a románokhoz képest magasabb arányban értettek egyet azzal az állítással, miszerint „manapság az embereknek a bíróságok sem szolgáltatnak igazságot”. Az egyetértők aránya azonban mindkét nemzeti csoportban igen jelentős (a magyaroknál: 75%, a románoknál: 62%).

A meggazdagodás legitimitásának hiányát jelzi mindkét nemzeti csoportban, hogy kisebbségben vannak azok, akik szerint a meggazdagodásnak vannak tisztességes útjai. A magyarok 73%-a és a románok 64%-a értett egyet azzal a keserű megállapítással, hogy „ebben az országban csak tisztességtelen úton lehet meggazdagodni”.

A nemzeti hovatartozástól függetlenül a válaszadók többségénél ellentmondást tapasztaltunk. A magyarok körében 86%, a románok körében 77% volt azoknak az aránya, akik sokallják a jövedelmkülönbségeket, ám mindkét almintában ugyanilyen magas az aránya azoknak is, akik elismerik, hogy a gazdasági fejlődés érdekében vállalni kell a tömeges elszegényedést. (A magyarok 66%-a, a románoknak pedig 75%-a volt ezen az állásponton.)

I.3. Igazságtalanság-élmények

Az igazságtalanság-tudatra vonatkozó korábbi nemzetközi összehasonlító kutatások azt mutatták, hogy a fejlett kapitalista országok és a posztoszocialista, újszülött kapitalista országok polgárainak igazságtalanság-küszöbe jelentősen eltér egymástól. (Az utóbbi típus esetében a küszöb jóval magasabb.) Csak ezzel az eltéréssel lehetett értelmezni, hogy a posztoszocialista országokban igen kis arányban számoltak be az emberek őket ért társadalmi-politikai igazságtalanságról.

Két kérdéssorozattal próbáltuk feltárni, hogy az erdélyi románok és magyarok milyen igazságtalanságokat tartanak számon. Mindkét kérdésben ugyanazokat az igazságtalanság-forrásokat soroltuk fel úgy, hogy az első kérdés kapcsán az 1990 előtti helyzet rekonstrukcióját kértük, a második kérdésben pedig az 1990 utáni helyzet felidézésére voltunk kíváncsiak. (Lásd I. táblázat.)

A megkérdezettek – akár a románok, akár a magyarok – nagy része úgy véli, hogy egyik periódus sem volt kirívóan igazságtalan. Valamivel kisebb azoknak az aránya, akik az 1990 előtti helyzetre azt válaszolták, hogy soha nem érte őket igazságtalanság.

A magyarok leginkább a nemzeti hovatartozás okozta igazságtalanságra emlékeztek vissza (41%-uk mondta azt, hogy 1990 előtt tapasztalt személyét érintő ilyen típusú igazságtalanságot). A válaszok alapján úgy tűnik, hogy a magyarok helyzete 1990 után minden téren javult.

A románok esetében az anyagi helyzet ad vagy adott leginkább okot az igazságtalanság-élmény kialakulására.

1. táblázat Magyarok és románok igazságtalanság-élményei 1990 előtt és után (átlagos osztályzatok 1–4-ig)

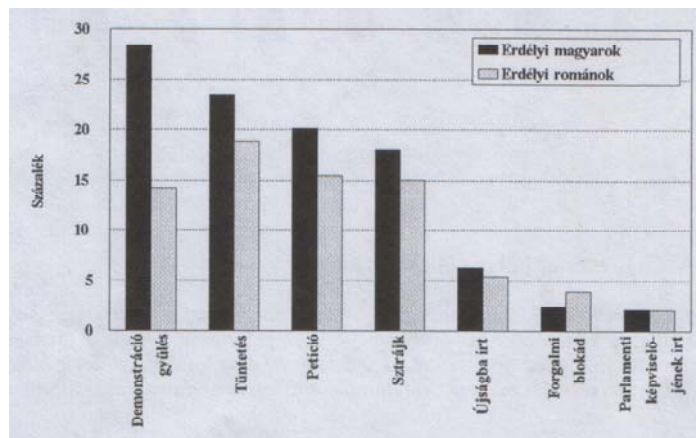
	Erdélyi románok			Erdélyi magyarok		
	1990 előtt	1990 után	Különbség*	1990 előtt	1990 után	Különbség
Anyagi helyzet	1,3	1,4	0,1	1,3	1,2	-0,1
Vallási meggyőződés	1,2	1,1	-0,1	1,3	1,1	-0,2
Politikai nézetek	1,2	1,2	0,0	1,3	1,1	-0,2
Származás	1,1	1,1	-0,1	1,4	1,1	-0,3
Származási hely	1,1	1,1	0,0	1,2	1,1	-0,1
Etnikai hovatartozás	1,1	1,1	0,0	1,6	1,3	-0,3
Életkor	1,1	1,1	0,0	1,1	1,1	0,0
Nem	1,0	1,1	0,0	1,1	1,0	-0,1

* A negatív értékek javulást, a pozitívak romlást tükröznek.

A viszonylag kevés számú igazságtalanság-élményből adódóan nem túl gyakoriak az igazságtalanságok helyreállításáról szóló beszámolók.

A magyar válaszadók leginkább demonstráción vagy tüntetésen való részvételre emlékeznek. A román válaszadók körében a tüntetés, a petíció és a sztrájk említése vezet a gyakorisági listát. Egészen véve a magyarok aktívabbak, mint a románok, ha az igazságtalanság „helyreállításáról” van szó. Egyik csoportban sincsenek sokan, akik a demokratikus formáknak leginkább megfelelő módon, a parlamenti képviselőkön keresztül próbálták volna helyreállítani az őket ért igazságtalanságot. (Lásd 2. ábra.)

2. ábra Az igazságtalanság helyreállítására tett kísérletek a magyarok és a románok körében (%)

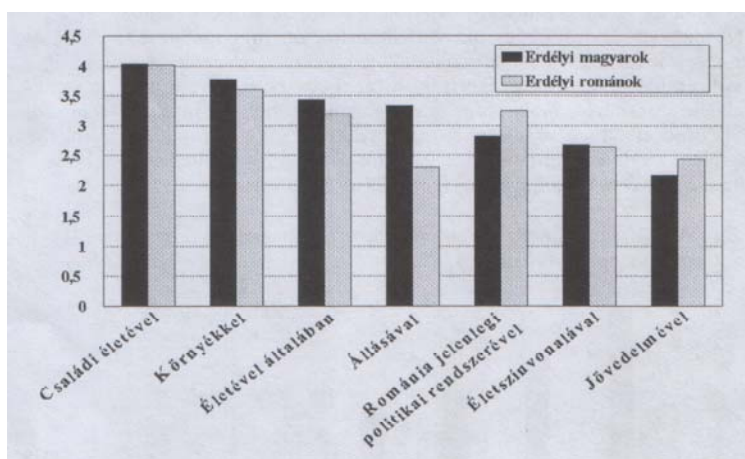

I.4. Elégedettség

A nemzetközi kutatások is azt igazolják, hogy az emberek a világon mindenütt jóval inkább elégedettek a maguk alakította mikrokörülmenyekkel, mint a makrotársadalmi – részben vagy egészében befolyásolhatatlan politikai, társadalmi, gazdasági – helyzettel.

Az erdélyi polgároknál is ugyanaz a tendencia érvényesül. Magyarok és románok egyaránt a családi életükkel a legelégedettebbek (az ötfokú skálán mért érték átlaga mindkét csoportban 4,0). Ezt követi a környékkel való elégedettség (3,8 és 3,5). A magyarok jóval elégedettebbek állásukkal, mint a románok (a 3,4-del szemben 2,3). A románok viszont elégedettebbek a politikai rendszerrel, mint a magyarok (a 3,2-del szemben 2,8). Egyik nemzeti csoport sem elégedett az életszínvonallal és a jövedelmi helyzettel. (Lásd 3. ábra.)

3. ábra Elégedettség az élet különböző területein a románok és a magyarok körében (1–5 fokú skálák átlagai)

I.5. A saját ország helyzetének észlelése

A megkérdezetteknek átadtunk kilenc kártyát, melyek mindegyikén egy-egy kelet-, illetve közép-európai ország neve szerepelt. Arra kértük őket, hogy rangsorolják az egyes országokat az életszínvonal, a kulturális élet gazdagsága, az érvényesülési esélyek, valamint az emberi jogok megvalósulása szerint.

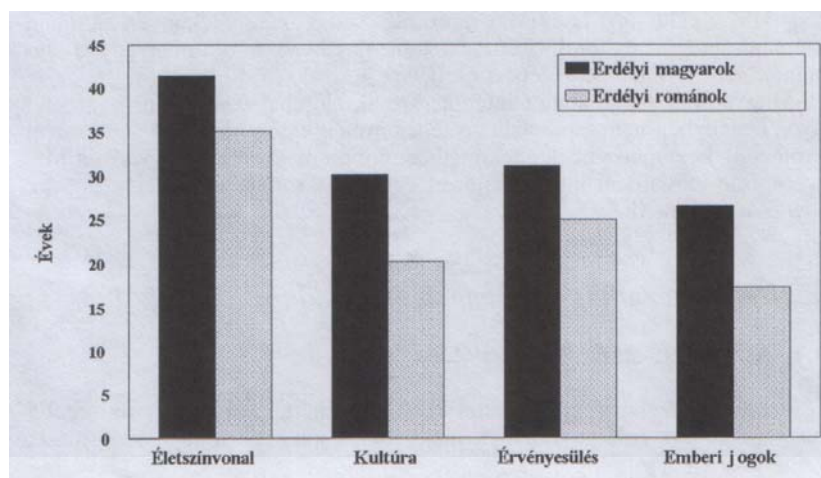
A megkérdezettek szerint Németország minden tekintetben vezet. Ebben a magyarok és a románok között semmiféle különbség nincs. A magyarok körében Magyarország minden dimenzióban a második helyen szerepel. A románok is a második helyre teszik Magyarországot, kivéve a kultúrát. Csehország és Lengyelország mindkét nemzeti almintában az élbolyban található. A magyarok körében Románia a lemaradók listáját vezeti, megelőzve Bulgáriát, Szerbiát, Szlovákiát és Ukrajnát.

A román válaszadók országukat a kultúra tekintetében a második helyre, az életszínvonalat nézve viszont már a hatodik helyre sorolják. Az érvényesülési esélyek, valamint az emberi jogok megvalósulása tekintetében Románia a lemaradó országok között foglal helyet, bár megelőzi Bulgáriát, Szerbiát, Szlovákiát és Ukrajnát.

Ami Románia felzárkózási esélyeit illeti, a megkérdezettek nem vádolhatók túlzott optimizmussal, és ezen belül is a magyarok pesszimistábbak, mint a románok. A magyarok 59%-a szerint Románia életszínvonala soha nem fogja utolérni Németországét. A román mintában a megkérdezetteknek csak 27%-a vallja ezt a szélsőségesen szkeptikus álláspontot.

A másik három területen az abszolút pesszimisták aránya mindkét nemzeti csoportban kisebb, de a magyarok körében rendre nagyobb, mint a románok körében.

4. ábra Románia felzárkózásának várt időtartama az érdemi válaszadók körében, évek (román és magyar válaszolók összehasonlítása)

I.6. Euroatlanti integrációs várakozások

A megkérdezettekben erősen él Románia euroatlanti csatlakozásának reménye. Leszámítva a véleményt nem nyilvánítók 13%-os arányát, a magyarok 96%-a és a románok 90%-a helyesli az országnak az Európai Unióhoz való csatlakozásának gondolatát. A NATO-hoz csatlakozást is helyesli a többség mindkét nemzeti csoportban (a magyarok 83%-a, a románok 89%-a).

Mindkét nemzeti csoport viszonylag hamar, tíz éven belül számít a csatlakozás megvalósulására, akár az Európai Unióról, akár a NATO-ról van szó. A magyarok teljes körében él a várakozás, hogy az ország esetleges euroatlanti integrációja előnyösen érinti majd a kisebbségi jogok érvényesülését Romániában. A románok körében ez a várakozás csak a válaszadók 52%-ára igaz.

A kérdés időpontjában már ismertté vált, hogy Magyarország meghívást kapott arra, hogy a csatlakozásra számító poszt szocialista országok közül az első körben bekerüljön a védelmi szervezetbe. A magyar válaszadók 67%-a szerint Magyarország csatlakozása a NATO-hoz előnyösen érinti Romániát és megnöveli csatlakozási esélyét. A román válaszadók körében ez az álláspont kisebbségben maradt (31%). A románok 50%-a azon az állásponton volt, hogy Magyarország NATO-tagsága nem befolyásolja Románia esélyeit.

Az erdélyi magyarok 54%-a úgy vélte, hogy ha Magyarország megelőzi Romániát az EU-hoz való csatlakozásban, akkor ez a tény inkább növeli, mintsem csökkenti Románia csatlakozási esélyeit. Az erdélyi románoknak csak 31%-a vélte úgy, hogy Magyarország csatlakozása jótékonyan hat majd Románia integrációs törekvéseire, 51%-uk szerint viszont a magyar EU-tagságnak nem lesz hatása belépési esélyükre.

Magyarország euroatlanti integrációjának előrehaladása okán az erdélyi közvéleményben nem tapasztalható féltékenység egyik mintában sem, mivel a románok közömbösebbek e tekintetben, mint a magyarok, akik viszont Magyarország euroatlanti integrációjában egyúttal a román integrációs esélyek javulását is remélik.

II. Nemzeti identitás – állampolgári lojalitás

II.1. A nemzeti-etnikai tér észlelése

Egyszerű létszámbebecslési feladattal kívántuk feltérképezni, hogy az erdélyi magyarok és az erdélyi románok mekkorának képzelik a saját és a másik csoport kiterjedését, nagyságát.

A romániai magyarok 65%-a vállalkozott a magyar nemzet létszámának bebecslésére. A válaszok alapján úgy tűnik, hogy e körben jelentős a túlbecslés. A megkérdezettek 80%-a 20 millióig terjedő létszámot említett, s a többiek a 20 millió felüli bebecsléstől sem riadtak vissza. Így lehetett a válaszadók bebecslésének átlaga több mint 30 millió.

A Romániában élő magyar népesség létszámbebecslésére nagyobb (80%) arányban vállalkoztak a magyar megkérdezettek. A bebecslések is realisztikusabbak voltak. A válaszadók 68%-a kétmillió fő

körüli becslést adott, a többiek pedig e határ fölöttire becsülték a romániai magyarok létszámát. A becslések átlaga itt 2,5 millió fő volt.

Ugyanezt a 68%-os arányt tapasztaltuk az erdélyi románok létszámára adott becslések esetében (32% volt azoknak az aránya, akik nem vállalkoztak a román népesség létszámának meghatározására). Itt a becsült értékek átlaga hatmillió volt.

Az erdélyi románok 50%-a vállalkozott saját létszámának becslésére. A válaszok alapján úgy tűnik, hogy reális becslést adtak, hiszen az átlag – kis szórással – hatmillió volt.

A Romániában élő magyar népesség létszámbecslésére ugyanilyen arányban (52%) vállalkoztak a román megkérdezettek, ám becsléseik kevésbé voltak pontosak. A válaszadók kissé alulbecsülték a romániai magyarok létszámát. A válaszadók 33%-a egymilliónál kevesebbre tippelte a magyar lakosság létszámát, a válaszadók majdnem fele (49%) egy- és kétmillió közöttire becsülte. A becslések átlaga itt 1,7 millió fő volt.

Külön kérdésben néztük meg, hogy milyen létszámot tartanak valósnak a megkérdezettek az Erdélyben élő roma kisebbségre nézve. A kérdésre a magyarok 67%-a és a románok 52%-a adott választ. A magyarok többsége (67%) egymillió határ alatti becslést adott, egy-két millió közötti 22%-uk, s ennél is nagyobb számra 11%-uk tippelt. Az összes becslések átlaga ebben az esetben 1,3 millió fő.

A román válaszadók fele (50%) egymillió határ alatti becslést adott, 43%-a egy-két millió közöttire, s 7%-uk ennél is nagyobb számra tippelt. Az összes becslések átlaga ebben az esetben egymillió fő volt.

A három nemzetiségi csoport (erdélyi magyarok, erdélyi románok és erdélyi romák) létszámát a különböző társadalmi rétegek a magyar almintában egymáshoz képest eltérően becsülték meg. A bánáti régióban az átlagosnál nagyobbra becsülték az erdélyi magyarok számarányát, ami megfelel a magyar lakosság nagyobb számának e térségben. A diplomások az erdélyi románok számát becsülték az átlagosnál nagyobbra, ami a román oktatási rendszer magyarokkal szembeni diszkriminatív jellegére utal. A roma lakosság létszámára vonatkozó becsléseknél a település típusa szerint mutatkozott különbség. A falvakban jelentősen túlbecsülték az Erdélyben élő roma lakosság lélekszámát.

A román almintában két nemzeti csoport (erdélyi románok és erdélyi romák) létszámát a válaszadók iskolázottságuktól függően eltérően becsülték meg. Ha az erdélyi románok, magyarok, romák becsült létszámát 100%-nak vesszük, akkor a nyolc osztályt végzetek jelentősen (átlagosan 6%-kal) becsülték alá az erdélyi románok számát, és majdnem ugyanennyivel, 5%-kal tartották nagyobbabbnak az erdélyi roma lakosság létszámát.

Mindhárom népesség esetében naiv demográfiai előrejelzést kértünk a következő száz évre. (Lásd 2. táblázat.) A magyar megkérdezettek 95%-a vállalkozott erre a feladatra. A legpesszimistább válaszokat a magyar népesség létszáma várható alakulására kaptuk. Ezzel szemben a becslések a roma népesség létszámának lavinaszerű növekedésének várakozását tükrözik. A románok létszámának várt alakulása a magyar megkérdezettek szerint a romákra és a magyarokra vonatkozó értékek közé esik.

A román megkérdezettek 86%-a vállalkozott arra a feladatra, hogy naiv demográfiai előrejelzést adjon a három etnikai csoport létszámának várható alakulására Erdélyben. Az erdélyi román lakos-

ság többsége szerint az erdélyi magyarok száma a következő 100 évben stabilizálódni fog, ezzel szemben a becslések a roma népesség létszáma gyors növekedésének várakozását mutatják. A románok létszámának várt dinamikája a román megkérdezettek szerint a romákra és a magyarokra vonatkozó értékek közé esik.

2. táblázat *Naiv demográfiai trendbecslések a magyarok és a románok körében (%)*

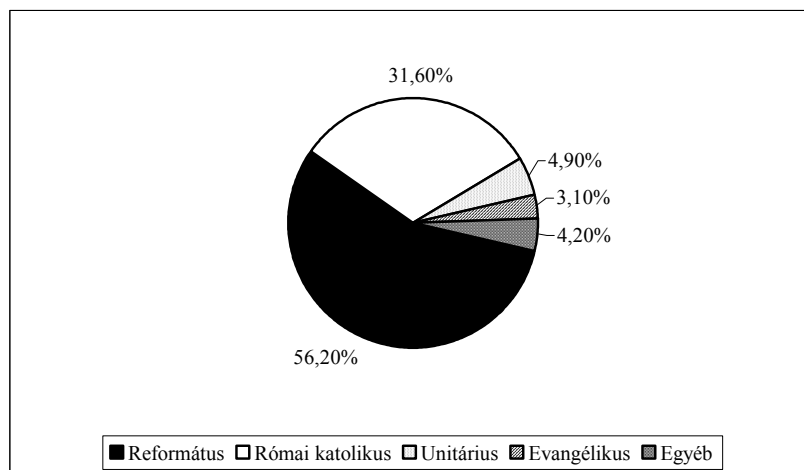
	Erdélyi magyarok becslései			Erdélyi románok becslései		
	Erdélyi magyarok	Erdélyi románok	Erdélyi romák	Erdélyi magyarok	Erdélyi románok	Erdélyi romák
Teljesen eltűnnek	1	0	0	1	0	0
Jelentősen csökken	18	2	2	2	1	1
Mérsékelten csökken	46	14	3	18	10	7
Stabilizálódik	23	27	6	44	35	11
Mérsékelten nő	10	45	33	32	47	39
Jelentős mértékben nő	2	12	56	3	7	42

II.2. A nemzeti hovatartozás kritériumai

Kíváncsiak voltunk arra, hogy erdélyi válaszadóink miként igazodnak el a nemzeti identitást elvileg meghatározó különböző támpontok között. A meghatározás történelmi-kulturális gyökereiről nehézségére már utaltunk. Összesen kilenc lehetséges meghatározó tényezőt soroltunk fel, melyek közé a magyar nemzetiségű válaszadók esetében a magyar állampolgárságot is beiktattuk, mely kritérium súlya a nemzeti identitás meghatározásában a magyarországi válaszadók körében egyre nő.

A romániai magyar válaszadók a magyar állampolgárságot mint a nemzeti hovatartozás kritériumát nem fogadták el, amit az is bizonyít, hogy a magyar válaszadók 85%-a ezt a szempontot a magyarként való meghatározás alapjaként elutasította. A magyarországi eredményekhez hasonlóan a többség (98%) az önmeghatározást részesítette előnyben. Hasonlóan magas arányokat kaptunk az összes többi meghatározó kapcsán, melyek mindegyike a magyar identitás kulturális-kommunikációs meghatározási típusának elfogadására utal. Kiemelendőnek tartjuk, hogy a megkérdezettek igen nagy arányban említették a magyar szertartási nyelvű egyházhoz való tartozást, valamint a származást, ami a nemzeti-etnikai határok megvonásának sajátos erdélyi, a kisebbségekre egyébként jellemző gyakorlatára utal.

5. ábra A magyar minta felekezeti szerinti megoszlása

A román államhoz való állampolgári tartozás realitásainak felel meg, hogy sem a magyarországi születés, sem a magyar környezetben való élés nem szerepelt jelentősebb gyakorisággal a meghatározóként említett szempontok sorában.

Az Erdélyben élő román nemzetiségű válaszadók esetében a román állampolgárság a nemzeti identitás meghatározásának jelentős szempontja. Erre utal, hogy a román válaszadók 61%-a említette az állampolgárságot mint a nemzeti identitás meghatározásának szempontját. A többség (85%) ugyanakkor a román nemzeti identitás esetében is az önmeghatározást részesítette előnyben. Hasonlóan magas arányokat tapasztaltunk a román válaszadók körében is a nemzeti identitás kulturális-kommunikációs meghatározásának típusai esetében.

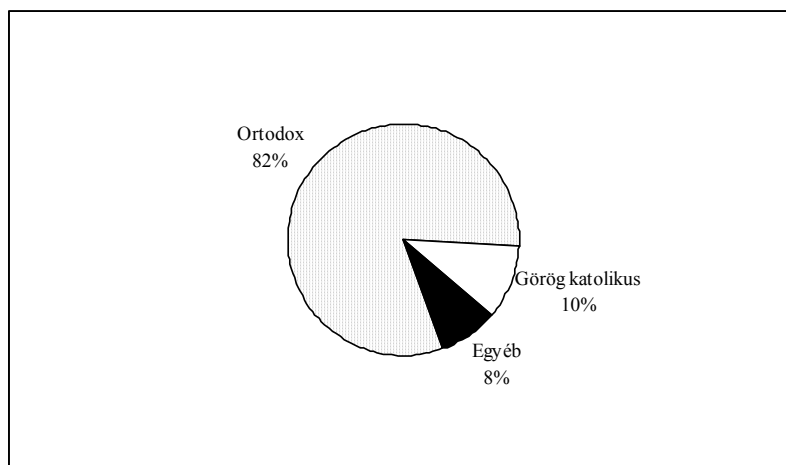
A magyar nemzeti identitás tükörképeként a román nemzeti identitás esetében is jelentős a román szertartási nyelvű egyházhoz való tartozás szerepe, valamint a származás számontartása. E két választóvonal mentén különbözteti meg önmagát a románok többsége, éppen úgy, mint ahogyan a magyarok többsége is előnyben részesítette ezeket a szempontokat. (Lásd a 3. táblázatot.)

3. táblázat A nemzeti identitás meghatározó támpontjai magyarok és románok esetében (átlagok)

Erdélyi magyarok		Erdélyi románok	
Önmagát magyarnak tartsa	3,9	Önmagát románnak tartsa	3,8
Magáénak érezze a magyar kultúrát	3,8	Magáénak érezze a román kultúrát	3,7
Anyanyelve magyar legyen	3,7	Anyanyelve román legyen	3,5
Egyik szülő magyar legyen	3,5	Egyik szülő román legyen	3,4
Tisztelje a magyar zászlót	3,5	Tisztelje a román zászlót	3,7
Magyar egyházhoz tartozzon	3,4	Román egyházhoz tartozzon	3,2
Magyarok között éljen	2,3	Románok között éljen	2,9
Magyar állampolgár legyen	1,5	Román állampolgár legyen	3,3
Magyarországon szülessen	1,3	Romániában szülessen	3,2

Megjegyzés: 1–4 osztályzatok, ahol 1 egyáltalán nem ért egyet, 4 teljesen egyetért.

6. ábra A román minta felekezeti szerinti megoszlása

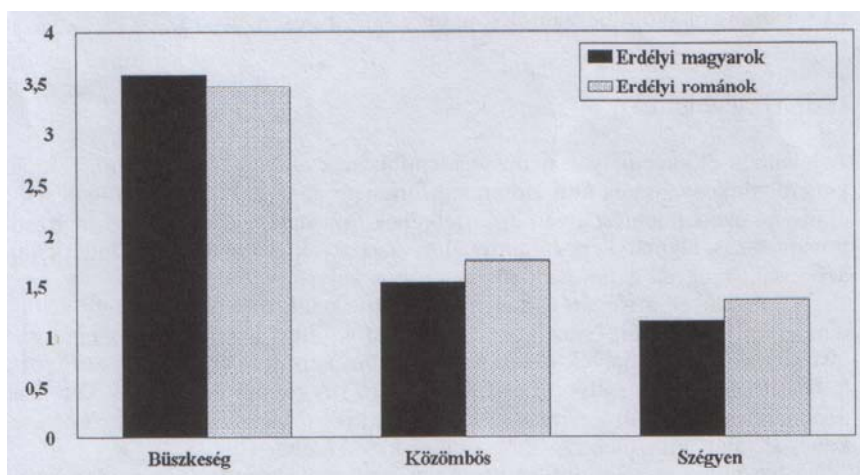
II.3. A nemzeti identitás érzelmi alapjai

A magyar identitás érzelmi alapjainak felderítésére hat olyan állítást fogalmaztunk, amelyek hangoztatása, elfogadása érzelmi igazolást nyújthat arra, hogy valaki magyarnak tartsa magát. Minden nemzeti identitás alapérzüllete a nemzeti büszkeség, s a jelek szerint ez nincs másként a romániai magyarok esetében sem: 69%-uk fenntartás nélkül hivatkozik a büszkeségre, s csak 4%-uk utasítja

el ezt az érzést, a maradék 27% pedig kisebb fenntartással, de elfogadja. Ezzel szemben – a fentiekkel teljes összhangban – hasonló arányokat tapasztalunk a nemzeti szégyen esetében, csak éppen fordítva: a megkérdezettek 93%-a fenntartás nélkül elutasítja mint a nemzeti identitás tényezőjét. Ugyancsak konzisztens, hogy a megkérdezettek 71%-a teljesen elutasítja azt az állítást, miszerint „az, hogy magyarnak születtem, közömbös számomra”.

A román nemzeti identitás érzelmi alapjai lélektanilag nem különböznek a magyar identitást megalapozó érzelmi szerkezettől. A románok 66%-a fenntartás nélkül hivatkozik a nemzeti büszkeségre, és csak 6% utasítja el. A maradék 28% kisebb fenntartással, de elfogadja a büszkeséget mint a nemzeti identitás pillérét. A románok is szinte teljesen egységesek a nemzeti szégyen elutasításában. Konzisztens, hogy a román megkérdezettek 57%-a elutasítja azt az állítást, miszerint „az, hogy románnak születtem, közömbös számomra”.

7. ábra Nemzeti büszkeség és szégyen magyarok és románok körében (átlagok)

Megjegyzés: 1–4 osztályzatok, ahol 1 egyáltalán nem ért egyet, 4 teljesen egyetért.

II.4. A nemzeti identitás szimbolikus támaszai

Az egyéneknél élő nemzeti azonosságtudat kollektív kötőanyagát a közösen értelmezett ünnepek, jelképek, hősök adják. Vizsgálatunk eredményei szerint az erdélyi magyarok és románok nem nélkülözik ezeket az identitásfenntartó támpontokat, azonban nincs közöttük kapcsolat, mely szimbolikusan összekötné őket.

Felsoroltunk öt ünnepet, és arra kértük válaszadóinkat, hogy az iskolai osztályzatok mintájára osztályozzák le ezeket fontosságuk szerint. Az ünnepeket úgy választottuk ki, hogy legyen közöttük román, magyar, valamint nemzetközi ünnep is.

A magyarok 87%-a szerint március 15-e kiemelkedően fontos ünnep, s ugyancsak sokan, 73%-os arányban tesznek tanúságot Szent István napja, augusztus 20-a mellett. A románok számára ez a két ünnepnap viszont semmit sem jelent. Május 1-je elvileg közös nevezőt képezhetne a két nemzeti csoport számára. Ezt az ünnepet azonban egyik körben sem tartják túlságosan fontosnak. A megítélésre felkínált két román nemzeti ünnep közül a magyarok az egyiket, május 10-ét ignoranciával, illetve közömbösséggel illetik. December 1-jén ünneplik Erdély egyesülését Romániával. A magyaroknak mindössze 19%-a tartja ezt a napot ünnepnek, szemben a románok többségével.

Ami március 15-ét illeti, a rendszerváltás óta eltelt évekre visszanézve, e nap ünneplése az erdélyi magyarság körében csökkenő tendenciát mutat. A kezdeti években saját emlékek szerint a megkérdezettek mintegy 50%-a vett részt valamilyen március 15-i ünnepeken. A kilencvenes évtized végére az ünneplésről szóló beszámolók aránya 40%-ra esett vissza.

II.5. Történelem

A jelenben élő személyek nemzeti identitásának alakító tényezője az elődök generációnként újra és újra elmondott története, melynek kontextusában speciális nemzeti jelentést nyernek a jelképek, az ünnepek. Az eltérő nemzeti hovatartozás alapját képező történelmi narratívák azonban nem feltétlenül azonosak, még ha azonos időből és azonos helyről vették is.

A magyar és a román történelmi narratívák ütközésére utal, hogy a történelem értelmezésére vonatkozó öt alternatív állítás közül jelentős támogatást kaptak azok, amelyek a kétféle történelmi narratíva érzelmi összeegyeztethetlenségét hangsúlyozták. (Lásd 6. ábra.) A román válaszadók körében azonban a történelem egymást kölcsönösen kizáró látószöveinek feszegetése kevésbé talált visszhangra, mint a magyarok körében.

A harmónia ígéretét rejtene magában, ha mindkét nemzeti csoport válaszadói körében viszonylag sokan vélekednének úgy, hogy a közös történelem örömet, bánatot egyforma mértékben hordozott mind a románok, mind a magyarok számára. Az arányok azonban különböznek. A románok körében a válaszmegtagadók aránya kiugróan magas volt (arányuk 70%).> kevésbé (17%), a magyarok inkább (41%) hajlamosak elfogadni ezt a toleráns, a közöst az eltérővel szemben előtérbe állító értelmezést.

A román válaszadók többsége (55%) azon a kissé egyoldalú, bár a maga módján konfliktuskerülő állásponton van, hogy a román–magyar történelem mindkét nemzet tagjai számára inkább örömet, mintsem bánatot hozott. Ezt az álláspontot, a magyar válaszadóknak csak egy jelentéktelen kisebbsége, 5%-a tette magáévá.

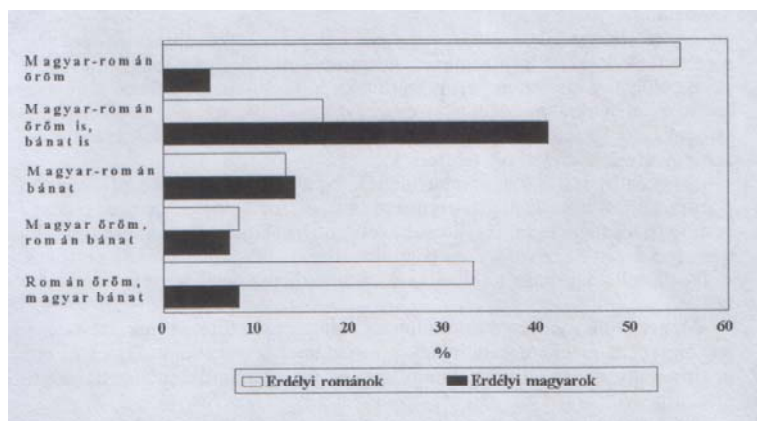
Ugyancsak konfliktuskerülő nézőpont, de nem a siker, hanem a kudarc jegyében, miszerint a közös történelem mindkét nemzet számára inkább bánatra, mintsem öröme adott okot. E nézőpont

hívei mindkét nemzeti csoportban a válaszadók nagyjából azonos arányát alkották (14, illetve 13 %).

A két konfliktusos értelmezés közül az egyiket a magyarok jóval többen választották, mint a románok. A magyarok egyharmada a románokkal közös történelemben elsősorban magyar bánatot és román örömet látott, addig a válaszadó románoknak csak 7%-a fogadta el magáénak ezt a látószöveget. Egyik nemzeti csoportban sem voltak sokan, akik a fordított előjelű, de ugyancsak konfliktusos nézőpontot részesítették előnyben, miszerint a történelem során ami a románoknak bánatot okozott, az a magyarok számára örömforrás volt.

A két nemzeti csoportban kapott eltérő válaszmegoszlások alapján azt mondhatjuk, hogy megvannak ugyan a harmónia tartalékai is, de mindkét csoportban elég sokan vannak, akiknek válaszaik alapján úgy tűnik, hogy még sok a tennivaló annak érdekében, hogy a közös történelem román és magyar nemzeti látószögei közelítsenek egymáshoz.

8. ábra „Dunának, Oltnak egy a hangja”? (Az igennel válaszolók aránya, %)

II.6. Etnocentrizmus

Sumner század eleji meghatározása nyomán azt mondhatjuk, hogy az etnocentrizmus minden csoport sajátja. Az etnocentrizmus a saját csoport teljesítményeinek kiértékelését biztosító szociális összehasonlítási minta, mely elsősorban kommunikációs úton hat a csoportközi viszonyokra. A csoport az etnocentrikus értékelési minta révén biztosítja tagjai számára a pozitív azonoságérzet forrásait. Az etnocentrizmus egyben a más csoportoktól való érzelmi távolságtartás, határmegvonás eszköze is. A kutatók sok-sok csoport (törzs, nemzet, klán) önleírásait elemezve még a hetvenes években létrehozták az általános etnocentrizmus modelljét. Ezt a modellt alapul

véve megvizsgáltuk, hogy az erdélyi románok és magyarok között milyen mérvű a saját nemzeti csoportnak kedvező, szelektív, túlzóan pozitív értékelés, illetve milyen mértékben van jelen a másik csoportot sújtó negatív, derogatív, leértékelő attitűd.

A saját csoport túlértékelése és a másik csoport leértékelése – különösen, ha kölcsönösen jelentkeznek mindkét fél körében – hathatós akadályt képez a csoportközi bizalom és a félreértéstől mentes kommunikáció kialakulásában. Az etnocentrikus értékelési minták szocializációs úton alakulnak ki, és ha egyszer működésbe lépnek, nemzedékeken keresztül folyamatosan mérgezik a csoportok közötti légkört.

A következőkben megvizsgáljuk, hogy etnocentrikus szempontból melyek azok a témák, amelyek kiváltképpen alkalmasak adnak a románok és a magyarok közötti félreértésre, téves oktatáson, ezen keresztül tápot adva a gyanakvás, a bizalmatlanság, az empátia nélküli, intoleráns csoportképek számára.

Nyolc etnocentrikus állítást fogalmaztunk meg. Egyik állításban sem szerepeltettünk konkrét nemzetnevet, de mindegyik esetében megkérdeztük a válaszadókat, hogy véleményük szerint az adott állítás elsősorban a magyarokra, a románokra, mindkét nemzetre egyformán, illetve egyik nemzetre nézve sem igaz. Egyes állítások szélsőségesen pozitív, más állítások szélsőségesen negatív értékítéleteket fejeztek ki.

Etnocentrikus válasznak minősítettük, ha a megkérdezett a szélsőségesen pozitív állítást a saját nemzetre nézve igaznak, de a másik nemzetre nézve nem igaznak fogadta el. Ugyancsak etnocentrizmus jeleként minősítettük, ha a megkérdezett a szélsőségesen pejoratív állítást elsősorban a másik nemzetre nézve tartotta igaznak, implikálva az állítás hamisságát a saját nemzetére nézve.

Megengedő, nyílt etnocentrizmustól mentes válasznak tartjuk azt az esetet, amikor a megkérdezett mindkét nemzetre nézve igaznak fogad el egy pozitív vagy negatív értéktartalmú állítást, illetve mindkét nemzetre nézve elutasítja azt.

Igen tanulságos már az a táblázat is, amely egyszerűen csak azt mutatja, hogy a románok és a magyarok miként ítélték meg az egyes etnocentrikus állításokat abból a szempontból, hogy azokat milyen módon kapcsolták saját nemzetükhöz, a másik nemzethez vagy mindkettőhöz egyszerre. (Lásd 4. táblázat.)

A közép-kelet-európai kis nemzetek Bibó István által leírt nyomorúságainak egyike az önsajnálattal. Ennek a negatív önértékelésen alapuló nemzeti beállítódásnak az alapja Bibó szerint a közösségi lét bizonytalansága, a saját és a másik csoport között húzódozó határok megállapodatlansága, az eleve várt kudarc elhárítására mutatott készenlét.

4. táblázat *Etnocentrikus állítások fogadtatása magyarok és románok körében (%)*

	Elsősorban a saját nemzetre igaz		Elsősorban a másik nemzetre igaz		Mindkét nemzetre igaz		Egyik nemzetre sem igaz	
	Magyarok	Románok	Magyarok	Románok	Magyarok	Románok	Magyarok	Románok
Ez a nemzet sokat szenvedett a történelme során, mégis meg tudta tartani azonosságát	62	76	4	2	32	19	2	3
Csodálatra méltó e nemzet veszély idején megnyilvánuló összetartása	33	39	19	22	34	32	14	7
Ez a nemzet mindig is a civilizáció élharcosa volt Európában	57	58	2	5	9	26	32	11
Nincs még egy olyan nemzet, amely annyi nagy tudóst, írót, zeneszerzőt adott volna a világnak	41	53	2	1	25	21	32	25
Fennhéjázó, gögös nemzet, mely megszokta, hogy uralkodjék	18	9	31	59	9	32	42	26
Vendégszeretőnek tartják magukat, pedig csak haszonlesők	8	11	41	38	12	14	39	37
Kevés olyan nemzet van Közép-Európában, mely oly sokat beszélt és oly keveset tett	4	42	66	16	8	14	22	28
Bármit is állítsanak magukról, az európai demokratikus normáknak sosem lesznek képesek megfelelni	2	17	64	12	10	15	24	56

A 4. táblázat azt mutatja, hogy mind a románok, mind a magyarok körében igen elterjedt az önsajnálát, mely a nemzeti történelemből a szenvedést, a veszélyeztetettséget, a kudarokat hangsúlyozza. Az így megteremtett negatív összehasonlítási szint bázisán a pusztá megmaradás minősül sikernek és pozitív érzések forrásának. Bár mindkét nemzeti csoportban a többség osztja ezt a sajátos, ambivalens nemzeti attitűdöt, a románok a magyarokhoz képest saját magukra még inkább alkalmazzák.

Kisebb mértékben népszerű mindkét nemzeti csoport körében az azonos dimenzióban megfogalmazott nyílt etnocentrikus állítás, mely a nemzet veszély idején mutatott összetartását ünnepli. Itt már megjelenik két másik mozzanat is: a válaszadók egy része mindkét nemzeti csoportban inkább a másik nemzetnek tulajdonít extra mértékű összetartást, ami éppen úgy jelenthet irigységet, mint őszinte elismerést. Ugyanakkor jelentős azoknak az aránya, akik egyik nemzetre sem fogadják el ennek az állításnak az igazságtartalmát. (Ez az arány a románok körében valamivel magasabb.)

A kulturális etnocentrizmust két állítással mértük. Ugyancsak Bibó Istvántól tudjuk, hogy a kelet-európai kis népek pozitív önértékelésük fenntartása érdekében előszeretettel hivatkoznak az empirikusan nehezen ellenőrizhető kulturális teljesítményekre. Ezek a teljesítmények mérhetetlenek, összehasonlíthatatlanok, de éppen emiatt kiválóan alkalmasak arra, hogy a bizonytalan státusú, önmagukat veszélyeztetettnek látó nemzeti csoportok szelektív és önkényes alapon nyilvántartott kulturális sikereik tükrében pozitív önképet alakíthassanak ki saját magukról. A 4. táblázatból látható, hogy mind a román, mind a magyar megkérdezettek számára vonzó alternatívát jelent a saját nemzetet, mint az európai civilizáció élharcosát, sok zenész, költő, író, tudós produkálóját beállítani. Az etnocentrikus variáns, amelynek esetében csak a saját nemzet kulturális teljesítményeit ismeri el a válaszadó, mindkét nemzeti csoportban azonos, meglehetősen magas arányú elfogadást mutat. Ehhez képest mind a románok, mind a magyarok között kisebbségben vannak azok, akik mindkét nemzet esetében elfogadják az etnocentrikus állítások igazságtartalmát. (A románok hajlamosabbak erre, mint a magyarok.) Ugyancsak kisebbségi csoportot alkotnak azok, akik mindkét nemzetre nézve elutasítják a kulturális etnocentrizmust. (E tekintetben a magyarok megelőzik a románokat.) Elenyésző mindkét nemzeti csoportban azoknak az aránya, akik elismerik a másik nemzet kulturális fölényét.

A pejoratív, a másik nemzetet elmarasztaló, élesen negatív tartalmú állítások az etnocentrizmusnak azt az oldalát mutatják, melynek segítségével a saját csoport a másik értékeinek tagadása révén próbál pozitív önértékelésre szert tenni. Ez a módszer sem az erő jele.

A pejoratív állítások mindegyike esetében mindkét csoport esetében elég jelentős azoknak az aránya, akik azt vallják, hogy a szóban forgó állítások egyik nemzetre sem igazak. Ez arra utal – amennyiben a válaszok őszinték –, hogy a romániai magyarok és románok körében széles körű az a felismerés, hogy a másik csoport értékeinek el nem ismerése, illetve kétségbevonása a nacionalista konfliktus szításának legbiztosabb módszere, s ettől tartózkodni kell.

Negatív tartalmú állítások esetében etnocentrikus szemszögből nézve az minősül természetesnek, ha a válaszadó a saját csoportjára az adott állítást visszautasítja, de a másik csoportra igaznak tartja. Erős nemzeti önkritika jele, ha valaki a saját nemzeti csoportra elfogad egy pejoratív, értékfosztó állítást, miközben a másik nemzeti csoportot kivonja az állítás érvénye alól.

Önkritikával egy esetben találkoztunk. A románok körében viszonylag magas azoknak az aránya, akik saját nemzeti csoportjukra elfogadják azt a kijelentést, miszerint „kevés olyan nemzet van Kelet-Európában, mely oly sokat beszélt és oly keveset tett”.

A magyarok esetében számottevő mértékű önkritikával nem találkoztunk. Annál inkább gyakori a románok pejoratív prezentációja. A haszonlesés, a fecsegés és az antieurópaiság súlyos vádjainak elfogadása a románokkal szemben nem idegen az erdélyi magyarság körében.

Ezeknek a vádaknak a fordított, a románok által a magyaroknak tulajdonítása kevésbé gyakori, ami arra utal, hogy a románok körében a magyarok bírálata visszafogottabb. Egyetlen, de jelentős kivétel az az állítás, mely a fennhéjázást veti az alanyként behelyettesített nemzet szemére. A románok körében széles körű annak a nézetnek az elfogadása, hogy a „magyar fennhéjázó, gőgös nemzet, mely megszokta, hogy uralkodjék”. A magyarok egyharmada ezt a vádat a románoknak címezte.

II.7. Auto- és heterosztereotípiák

A közép-kelet-európai országokban az elmúlt években végzett nemzetközi összehasonlító kutatások azt mutatták, hogy az egyes nemzetek egymásról alkotott sztereotípiáinak konnotációs tere alapvetően két denotátum, a teljesítőkészség és az erkölcs köré szerveződik.

A kérdőívben négy-négy jelző segítségével jelenítettük meg e két témát. Mindkét esetben a négy jelző közül kettő pozitív, kettő negatív értékírányultságot fejezett ki.

5. táblázat *A sztereotípiák dimenzióanalízise*

	Pozitív	Negatív
Erkölcs	Segítőkész, toleráns	Erőszakos, önző
Teljesítőkészség	Intelligens, versenyszellemű	Lusta, tehetetlen

A kérdőív segítségével azt is megkérdeztük, hogy a fenti táblázatban ismertetett tulajdonságok a megkérdezett megítélése szerint milyen mértékben jellemzik a magyarok és a románok egymástól politikai határok által elválasztott két csoportját (Magyarországon, illetve Romániában élő magyarok; Romániában, illetve Moldáviában élő románok).

Mindkét nemzeti csoportban tapasztalható olyan tendencia, hogy egyes dimenziókban a válaszadók saját nemzeti csoportjukat ruházzák fel inkább pozitív és kevésbé negatív tulajdonságokkal. Mindkét nemzeti csoportban találunk tehát természetes etnocentrizmusra példát. (Lásd a 6. táblázatot.)

6. táblázat *Auto- és heterosztereotípiák tulajdonítása a saját és a másik nemzeti csoport tagjaira (átlagok, %)*

		Intelligens, versenysszellemű	Segítőképz toleráns	Erőszakos, önző	Lusta, tehetetlen
Erdélyben élő magyarok szerint Romániában élő magyarok	Magyarországon élő magyarok	59	31	23	8
	Romániában élő magyarok	55	48	15	8
	Romániában élő románok	23	22	21	30
	Moldáviában élő románok	14	18	21	22
Erdélyben élő románok szerint	Romániában élő románok	56	55	35	32
	Magyarországon élő magyarok	43	56	27	43
	Moldáviában élő románok	48	45	40	38
	Romániában élő magyarok	35	49	29	50

Megjegyzés: A kérdezetteknek az volt a feladatuk, hogy megmondják, vajon az illető csoport (magyarországi, illetve romániai magyarok, romániai, illetve moldáviai románok) hány százaléka jellemezhető az adott tulajdonságokkal. A táblázatban e százalékok átlagai szerepelnek.

A 6. táblázatból látható, hogy nemzeti kategória homogenizációs, sztereotípiáformáló ereje nem feltétlenül zárja ki a változásokat. A változatok attól függően jelentkeznek, hogy az adott nemzetnek melyik regionálisan megkülönböztethető alcsoportjáról van szó. A romániai magyarok szemében a magyarországi magyarok láthatóan másként – sok tekintetben kevésbé pozitívan – képeződnek le, mint saját maguk. A romániai magyarok saját magukat a segítőkészség és tolerancia dimenzióiban pozitívabban látják, mint a magyarországi magyarokat. Utóbbiakat viszont magukhoz képest intelligensebbnek és a versenysszellemtől inkább áthatottnak látják. Az erdélyi magyarok szemében a magyarországiak mintha jobban előrehaladtak volna a kapitalista társadalom által megkövetelt Gesellschaft-szocializáció útján. Magyar szemszögből nézve a románok kevésbé haladtak előre ezen az úton. A Gesellschaft-vonások tulajdonítása mentén a magyarok szerint a moldáviai románok még a romániai románokhoz képest is negatívabb reprezentációban részesülnek. Hasonló – bár gyengébben érvényesülő – tendenciát látunk a szociabilitás pozitív jegyei mentén (segítőképz, tolerancia). A nyílt negatív minősítés (agresszivitás, önzés, lustaság, tehetetlenség) esetében a romániai magyarok viszonylag kisebb mérvű sztereotipikus kritikával illetik a másik nemzetet, függetlenül attól, hogy Románia határain belül vagy kívül élő románokról van szó. (Egyedüli kivétel az aktivitás dimenziója, melyben a moldáviai románok valamivel jobban járnak az anyaországban élő románokhoz képest.)

A megkérdezett románok önmagukat tartják a legintelligensebbnek és a versenyszellemtől leginkább áthatottnak. Etnocentrizmusuk határon túli nemzettársaikra is kiterjed, ám őket magukhoz képest e Gesellschaft-tulajdonságok mentén hátrányosan megkülönböztetik. A magyarországi magyarokat viszont a romániai magyarokhoz képest pozitív megkülönböztetésben részesítik. A pozitív szociabilitás-jegyek tulajdonításában a román etnocentrizmus megtörik. Önmagukat ugyanolyan arányban látják segítőkésznek és toleránsnak, mint a magyarországi magyarokat. Feltűnő, hogy a románok ebben a dimenzióban kevésbé etnocentrikusak, mint a magyarok.

Ugyancsak a „természetes” etnocentrizmus viszonylagos hiánya tapasztalható a megkérdezett románok körében, ha a két negatív szociabilitás-jegyvet nézzük. A magyarokat – éljenek akár Románia határain belül, avagy kívül – kisebb arányban látják agresszívnek, önzőnek szemben a saját nemzetbe tartozó társaikkal, akik közül különösen elmarasztalják a Moldáviában élőket. Az aktivitás dimenziójában a román etnocentrizmus érvényesül, de viszonylag magas önkritikus arány mellett. Legrosszabbul azonban a romániai magyarok járnak, akiket a magyarországi magyarokhoz képest hátrányosan különböztetnek meg.

III. Következtetések

Ha a két nemzeti csoport egymásról alkotott poláris sztereotipikus eltérését tekintjük, akkor a logikai ütközés bázisán jelentkező lélektani különbségészlelés beláthatatlan nehézségek forrása lehet a mindennapi interetnikus kapcsolatok bonyolításában. Elképzelhető, hogy miféle félreértések, sértődések és konfliktusok forrása lehet, ha valaki önmaga értékeinek biztos tudatában a másikat ezen értékek hiányában látja, aki egyébként éppen ezeket az értékeket tartja önmagára jellemzőnek, és azok hiányát a másiknak tulajdonítja. Nincs az a meggyőző és hiteles kommunikáció, amely az ily módon beprogramozott félreértési potenciálból a résztvevőket ki tudná szabadítani. A kapcsolat szerveződése a paranoia logikáját követi. Ha az egyik személy például önzetlenül viselkedik, a másik abban színlelést s ezáltal az önzés bizonyítékát fogja látni. A gesztust gyanakodva elhárítja, s ezzel a kezdeményezőt megerősíti abban, hogy partnere tényleg önző, s ezt követően már maga is önző módon fog eljárni. Bűvös kör keletkezik, melyből lehetetlen lesz kilépni. Adataink szerint a bűvös körök képzésére a kisebbségi lét feltételei között élő magyarságnak nagyobb esélye van, mint a többségi helyzetéből adódóan magabiztosabb rományságnak. Ugyanakkor mindkét nemzeti csoportban vannak, akik e körből ki akarnak és ki is tudnak lépni.

Erdélyt hajdan Tündérbőlnek nevezték, ami kétértelmű megnevezés, hiszen a magyar nyelv tündér szava nem nélkülözi a démoni jelentést. A társadalomtudomány mit sem tud kezdeni ezzel a nyelvi örökséggel. Amire képes, az kevesebb és több. Kevesebb érzelemben, irodalmi hatóerőben, de több racionális megközelítésben, pragmatikus buzgalomban. Az egykori Jugoszlávia mérgező bomlástermékei arra figyelmeztetnek, hogy a modern társadalomtudományoknak is részt kell venniük térségünk etnikai és nemzeti viszonyainak humanizálásában és civilizálásában.

IRODALOM

- Csepeli, G. (1997): *Contemporary Hungarian National Identity*. Highland Lakes, N. Y. Distributed by Columbia University Press.
- Huntington, S. (1996): *Clash of Civilizations*. *Foreign Affairs*. 72: No. 3.
- Örkény A. (1997): *Hétköznapi igazsága*. Budapest. Új Mandátum.
- Phalet, K., Poppe, E. (1997): *Competence and mortality dimensions of national and ethnic stereotypes: a study in six Eastern-European countries*. *European Journal of Social Psychology*, vol. 27. pp. 703–723.
- Székelyi M., Csepeli Gy., Örkény A. (1998): *Szertelen módszerek*. In: *Szöveggyűjtemény a kisebbségi ügyek rendőrségi kezelésének tanulmányozásához.* Budapest: COLPI, 130–172. o.
- A Babes–Bolyai Tudományegyetem Szociológiai Tanszéke az Erdélyi Interetnikus Kapcsolatok Kutató Intézetével együtt megjelentetett egy, a kutatás néhány alapmegoszlását tartalmazó kiadványt:
- Culic, J., Horváth, J., Lazar, M., Magyari, N. L. (1998): *Români si Maghiari în tranzitia postcomunista. Imagini mentale si relatii interetnice în Transilvania*. 1998. Cluj-Napoca.